

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA CHET TILINI KASBGA YO'NALTIRILGAN FANLAR MAZMUNI BILAN INTEGRATIIYASI

Naima Rejapova Berdiyeroovna,

Xalqaro Nordik universiteti

Chet tillari kafedraasi katta o'qituvchisi

n.rejapova@nordicuniversity.org

Annotatsiya. Maqola universitetda chet tilini o'qitishning innovatsion usuli sifatida fan va tilni integratsiyalashgan o'qitish texnologiyasiga bag'ishlangan. Zamonaviy yuqori malakali mutaxassis chet tilida so'zlashish qobiliyatiga ega bo'lishi va professional sohada muloqot qila olishi kerak. Hayotning zamonaviy talablari oliy ta'lim tizimiga iqtisodiyot, biznes va boshqa kasb-hunar yo'nalishlari bo'yicha chet tilidan turli murakkab muammolarni hal etish vositasi sifatida samarali foydalana oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun kompleks yondashuvlarni joriy etishni taqozo etdi. Maqolada belgilangan texnologiyaning uslubiy tamoyillari va xususiyatlari, uni oliy ta'limda joriy etishning afzalliklari, shuningdek, uni amalga oshirishda universitet professor-o'qituvchilari duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar muhokama qilinadi.

Калит сўзлар: фан ва тил интеграциялашган таълим, fanlararo bog'liqlik, innovatsion usullar, kasbiy faoliyatni rivojlantirish, integratsiya, kasbiy tayyorgarlik.

Annotation. The article deals with the Content and Language Integrated Learning (CLIL) technology as an innovative method of foreign languages teaching in higher education. A highly qualified specialist should have foreign language skills and be able to communicate in the professional sphere. Therefore, the conditions of modern life required the introduction of integrated approaches to the system of higher education in order to train specialists in the field of economics, business and other professional activity capable of using a foreign language as an instrument of professional activity in integrated task solution.

Keywords: content and language integrated learning, interdisciplinarity, innovative methods, professional development, integration, professional training.

Kirish

Oliy ta'lim tizimi hozirgi kunda umumiy globallashuv va iqtisodiy munosabatlarning jadal rivojlanishi davrida faoliyat yuritmoqda, bu esa chet tilini kasbiy sohada muloqot vositasi sifatida o'zlashtirish zarurligini taqozo etmoqda. Zamonaviy yuqori malakali mutaxassis nafaqat kundalik darajada chet tilida muloqot qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak, balki professional sohada ham muloqot qila olishi kerak, bu esa uni O'zbekiston va xalqaro mehnat bozorlarida yanada raqobatbardosh qiladi. Shuning uchun iqtisodiyot, biznes va kasbiy faoliyatning boshqa sohalaridagi ko'plab mutaxassislarni chet tilini kasbiy faoliyat vositasi sifatida o'qitish zarurligini ta'kidlaydilar. Shuni ham qayd qilish joizki, mutaxassislarga ko'p hollarda xorijiy davlatlardagi hamkasblari bilan kundalik muloqot qilish uchun chet tili kerak bo'ladi, shuning uchun an'anaviy til o'qitish usullarining nazariy jihati emas, balki funktsional jihati birinchi o'ringa qo'yiladi. Yuqorida aytilganlarga asoslanib, shuni ta'kidlash mumkinki, universitetdagi talabalarga chet tili madaniyatlararo aloqa

va hamkorlikning funktsional muhim vositalarini taqdim etadigan fan sifatida xizmat qiladi.

Ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi va ularni kundalik hayotimizga joriy etilishi chet tilini o'qitish amaliyotida tobora ko'proq samarali usul va uslublar paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Bularga nutq faoliyatining barcha turlarini o'rgatish imkonini beruvchi va hozirgi ta'lim sharoitida talabalarning ehtiyojlariga mos keladigan haqiqiy muloqotga yo'naltirilgan kommunikativ, loyiha, masofaviy usullar kiradi. Bugungi kunda eng ommabop usul bu kommunikativ usul bo'lib, u nafaqat oliy o'quv yurtlarida, balki o'rta va boshlang'ich ta'lim tizimida ham faol joriy etilmoqda. Uning afzalligi shundaki, u turli xil mashqlar va topshiriqlar tizimi orqali muloqotdagi to'siqlarni bartaraf eta oladi va talabaning butun til imkoniyatlarini ishga soladi.

CLIL metodikasining talqini va uning asosiy tamoyillari

Chet tilini bilish sifatini oshirish maqsadida va o'quv dasturlarda chet tilini o'rganish uchun ajratilgan vaqt chegarasini hisobga olgan holda, ayrim universitetlar kontent va til integratsiyalashgan o'qitishni (CLIL - Content and Language Integrated Learning) faol ravishda joriy qilmoqdalar. CLIL o'qitish usuli sifatida talqin qilinadi, u o'quv fanini chet tili orqali, chet tilini esa fan orqali o'zlashtirishga asoslangan [1]. CLIL atamasi D. Marsh tomonidan kiritilgan bo'lib, fanni o'zlashtirish va chet tilini bir vaqtning o'zida o'rganish maqsadida barcha o'quv fanlari yoki ayrim fanlar chet tilida o'qitiladigan vaziyatlarni tasvirlab beradi. CLIL metodologiyasi o'zining ikki yo'nalishliligi – predmetga yo'naltirilganligi va chet tili tufayli faqat tilga qaratilgan ESP (Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili) dan sezilarli darajada farq qiladi. Shuni ham ta'kidlash mumkinki, ushbu uslubni qo'llashda mavzu va til tarkibining hajmi bir yo'nalishda ham, boshqa yo'nalishda ham sezilarli darajada farq qilishi mumkin, bu esa kontentga asoslangan va tilga asoslangan modellarni yaratadi.

CLIL metodik yondashuvining asosiy tamoyillari quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Fanni keng qamrovli o'rganishni, chet tili orqali maxsus terminologik bazani va kelajakda kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni ta'minlovchi predmet-mazmun jihati (Mazmun);
- Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, chet tilini chuqurroq o'rganish va olingan kompetensiyalardan amaliy maqsadlarda foydalanish imkoniyatini yaratish uchun sharoit yaratadigan ijtimoiy-lingvistik jihati (Muloqot);

- Talabalarining motivatsion komponentini oshirishga, turli ta'lim strategiyalarini, o'quv faoliyati shakllari va turlarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishga yordam beradigan kognitiv-o'quv jihati (Idrok);
- Madaniy jihat (Madaniyat), bu madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish, boshqa mamlakatlar va xalqlar madaniyati va munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va tushunishni nazarda tutadi.

Ushbu olib borilgan tadqiqotlar doirasida, talablarni hisobga olgan holda, nolingvistik universitetlardada chet tilini o'qitish metodikasi mohiyatini nimadan iborat bo'lishi kerakligini D.Marsh ishlari asosida aniqlash qiziqarli ko'rinadi. Bunda davlat ta'lim standartlari va bo'lajak mutaxassislarining haqiqiy tilga bo'lgan ehtiyojini hisobga olish kerak.

CLIL usulining xorijda mashhurligi va uni ta'limning barcha darajalarida qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari ko'plab tadqiqotlarda batafsil bayon etilgan va ijobiy fikrlarga ega bo'lgan. Integratsiyalashgan fan va til o'qitishdan foydalanish tajribasini T. A. Laletina, L. L. Salehova, K. S. Grigorieva ishlarida topish mumkin, ular oliy ta'limda ushbu metodologiyaning samaradorligini tasdiqlaydilar. O'zbekistonda ta'lim amaliyoti uchun CLILni o'quv jarayonida qo'llashning ijobiy salohiyati qanday? Birinchidan, chet tili yordamida fanni o'zlashtirish o'rganilayotgan fan bo'yicha ko'p qirrali, kengaytirilgan bilim va ko'nikmalarni, kelajakdagi kasbni, madaniyatlararo makondagi faoliyatni, shuningdek, ekstralingvistik bilimlarni – qaror qabul qilish, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Ikkinchidan, CLIL metodi o'qish, matnlarni tarjima qilish va katta miqdordagi lug'atni yodlashga tayanadigan monoton xorijiy tillarni o'qitishdan voz kechish imkonini beradi.

Chet tilida asosiy fanni o'rgatish talabalar uchun kuchli rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladigan yangilikni yaratadi. Ijodiy fikrlashni, yangi vaziyatga moslashish qobiliyatini, hamkorlikka tayyorlikni va lingvistik muloqotni rag'batlantiradi. Binobarin, aynan shu metodologiya kasbiy ahamiyatga ega va funksional moslashuvchan kontekstda mustaqil ta'limni rivojlanishiga yordam beradi. Integratsiyalashgan fan va til o'qitish metodologiyasini joriy etish xorijda (Bolgariya, Finlyandiya, Ispaniya, Shvetsiya, Italiya) ancha muvaffaqiyatli bo'lib, o'qituvchilar va metodistlar tomonidan katta qiziqish uyg'otmoqda. Qolaversa, ushbu usul yordamida asosiy fanlarni o'qitish nafaqat oliy o'quv yurtlarida, balki boshlang'ich va o'rta ta'limni ham qamrab olmoqda.

Integratsiyalashgan fan va til o'qitishning afzalliklari

D. Marsh, P. Mehisto, M. Frigols asarlarini tahlil qilish CLIL metodologiyasining asosiy xususiyatlari haqida gapirish imkonini beradi, ular keng qamrovli yo‘naltirish, rag‘batlantiruvchi o‘quv muhiti, haqiqiylik, faol o‘rganish, bosqichma-bosqich o‘rganish va hamkorlikni o‘z ichiga oladi. [2] Keng qamrovli yo‘naltirish deganda tilni nolingvistik fanlar doirasida o‘zlashtirish va aksincha, chet tili darslarida biror fan sohasini o‘rganish qobiliyati tushuniladi. Ushbu yondashuv bir nechta o‘quv fanlarining integratsiyalashuvi tamoyiliga asoslanadi. Mavzu bo‘yicha trening talabalarga madaniyatlararo mavzular va loyihalar ustida ishlash imkonini beradi. Rag‘batlantiruvchi o‘quv muhitini yaratish auditoriyada turli xil turdagi o‘quv faoliyati tizimidan foydalanishni va buning natijasida talabalarning o‘quv faoliyati natijalariga ishonchini mustahkamlashni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, bu asl materiallardan foydalanish va talabalarning til kompetensiyasini rivojlantirishni anglatadi. Bu holda haqiqiylik talabalarning o‘zlarining til ehtiyojlarini mustaqil ravishda bildirishidan kelib chiqadi. Faol ta‘lim - bu hamkorlikdagi ishni rag‘batlantirish; ya‘ni kommunikativ faoliyati darsda ustunlik qiladigan talabalar va murabbiy sifatida namoyon bo‘ladigan o‘qituvchilar o‘rtasidagi hamkorlikdir. Bosqichma-bosqich o‘qitish talabalarning mavjud ko‘nikmalari, qiziqishlari va tajribalarini qayta ko‘rib chiqish va qayta qurishni nazarda tutadi, bunda ijodkorlik va tanqidiy fikrlashga alohida e‘tibor qaratiladi. Hamkorlik CLIL ga ixtisoslashgan fan o‘qituvchilari, shuningdek, jamiyat va hukumatning manfaatdor tomonlari bilan birgalikda darslarni rejalashtirishga asoslanadi.

CLIL modelining xususiyatlari to‘rtta asosiy tamoyiliga asoslanadi, xususan: mazmun, munosabat, bilish va madaniyat. CLIL asosiy e‘tiborni shaklga emas, balki tarkibga qaratadi. Bundan tashqari, ma‘noni anglash ham shaxsiy, ham ijtimoiy jarayon bo‘lganligi sababli, yangi bilim va ko‘nikmalar shaxsiy va umumiy bilish orqali kommunikativ jarayon (muloqot) orqali rivojlanadi [2]. Ular oliy ta‘limda CLILdan foydalanishning quyidagi afzalliklarini ko‘rsatadi:

1. Integratsiyalashgan guruhlar talabalarnig til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, chunki talabalar tilni asosiy fanni o‘rganish va yangi ma‘lumotlarni olish vositasi sifatida ko‘rib chiqishadi. Talabaning tilni o‘rganishga undaydigan mavzu mazmunini tushunish va undan foydalanish istagi ortadi.
2. Talabalar o‘zlari kuzatayotgan va tahlil qiladigan jarayonlar haqida gapirish va yozish uchun ko‘proq imkoniyatlarga ega bo‘ladi, bu nafaqat kasbiy ahamiyatga ega ma‘lumot, balki chet tilida yozma muloqot ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.
3. Talabalar interfaol ta‘lim usullari orqali yangi bilim va ko‘nikmalarni amalda qo‘llash usullarini o‘rganadilar.

4. Til o'rganish kasbiy bilim va ko'nikmalarni kengaytirish uchun kuchli vositaga aylanadi.
5. Integratsiyalashgan ta'lim kasbiy istiqbollarini oshiradi.
6. Talabalar hamkorlik, qaror qabul qilish, jamoada ishlash va mustaqillik ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Xulosa

Nolingvistik universitetlarda CLIL metodologiyasidan foydalangan holda chet tili va ixtisoslashtirilgan fan mazmunini integratsiyalash jarayoni, shubhasiz, zamonaviy ta'lim tizimidagi yangilikdir, chunki u juda keng ta'lim vazifalarini qamrab olish imkonini beradi. CLILni oliy ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli joriy etish ko'p jihatdan o'quv jarayonida integral fanlararo yondashuvga bog'liq bo'lib, bunda chet tili va kasbiy fanlar mazmuni o'rtasidagi mutanosiblik iqtisodiyotning turli sektorlaridagi bo'lajak mutaxassislarda talab qilinadigan kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli, CLIL o'qituvchisi uchun tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi va talabalarning kasbiy malakalarini oshirish uchun turli vazifalarga asoslangan o'qitishga e'tibor qaratadigan o'quv faoliyatga katta ahamiyat berish muhimdir.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Mehisto, P., Marsh, D. and Frigols, M. *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford: Macmillan, 2008.
2. Meyer O. *Introducing the CLIL Pyramid: Key Strategies and Principles for Quality CLIL Planning and Teaching*. *Basic Issues in EFL-Teaching and Learning*, 2010, pp. 11-29.
3. Поленова А. Ю., Постукян М. М. К проблеме ранней языковой профессионализации бакалавров в сфере экономики // *Journal of Economic Regulation*. 2014. Т.5. № 1. С. 128-133.
4. Smith U. *English as a Lingua Franca in Higher Education. A Longitudinal Study of Classroom Discourse*. Berlin, De Gruyter Publ., 2010. 150 p.
5. Rejapova, N. (2024). *Integriertes fach-und sprachunterricht an den universitäten: ziele, inhalt, methodik*. In *Probleme de filologie: aspecte teoretice și practice* (pp. 45-48).
6. Нарбекова, З. (2024). Педагогические технологии и методы чтения и понимания немецкого языка. In *Probleme de filologie: aspecte teoretice și practice* (pp. 79-82).